

AZ UTÓPIÁTÓL A VALÓSÁGIG

Szociológiai visszapillantás az ifjúsági mozgalom jelentőségére és orientálódására

Ifjúsági mozgalmunk forradalmi irányvétele a század elejéig nyúlik vissza, amikor a tőkés társadalmi viszonyok erősödésével tovább romlik a munkásosztály és a szegény falusi néprétegek helyzete. Egyfelől a racionálisan létrehozott királyság, a gazdasági válságok megrázkódtatásai, a tömeges elszegényedés, az idegen tőke elnyomása (az osztóke több mint felét az utóbbi képezte), a reakciós ideológiai megtorlás a haladó szellemű polgárság egy részén, másfelől pedig a növekvő munkásosztály forradalmi tudatának erősödése, a nemzetközi körülmények (az októberi forradalom és visszhangja), a kommunista mozgalom intézményesítése és a forradalmi áramlatoknak az ifjúság körében való erősödése jellemezte ezt az időszakot. Nem szabad szem előtt téveszteni, hogy a 30-as évek hírhedt válságaiban a munkanélküliek és elbocsátottak nagy részét éppen a fiatalok alkották.¹ A munkásság, szegény parasztság és más rétegek nehéz helyzetének következményeként jelentkezik a tőkés-agrár társadalom „hivatalos” értékeinek megváltoztatására irányuló törekvés. A munkásosztály és az ifjúság kommunista szervezetei e célokat platformjaik alapjaként domborították ki.

A jövő társadalmának víziója

Ebben az időszakban tehát jelentős változások történtek a társadalmi-gazdasági és a művelődési-szociális viszonyokban, az ifjúsági mozgalom törekvései azonban még mindig utópisztikusak voltak. A szocialista átalakulás céljai még a Kommunista Párt és a JKISZ konszolidációja után is részben utópisztikusak, mindenekelőtt a forradalom alapvető szubjektumai — a munkásosztály — fejletlensége miatt. Mindenesetre az ifjúsági mozgalom feltételezett értékei szöges ellentétben álltak a jugoszláv királyság, a tőkés-agrár társadalom értékeivel.

Az ifjúsági mozgalom ebben az időben nem annyira az úgynevezett

ifjúsági „társadalmi osztályréteg” értékeit bizonyítja, hanem igyekszik előrevetíteni az eljövendő társadalom vívmányait. Ez az időszak igen jelentős volt, különösen a fiatal korosztály számára, mivel a még gyenge és nem eléggé tömeges munkásosztály nem tudott a társadalomban alaposabb hatást kifejteni. A paraszti-kispolgári, félig urbanizált lakosság mentalitása — a patriarchális életforma és szemlélet ugyancsak erősen érezteti hatását. Természetes tehát, hogy ebben a helyzetben döntő szerepet játszik a munkásosztály „szelektált”, vagyis a legtudatosabb rétege, a baloldali értelmiség és a haladó, többnyire fiatal korosztály. A kis számú munkásfiatalok még a háború kitörése előtt is csak jelentéktelen számban vett részt a megmozdulásokban, a falusi ifjúság pedig még kevésbé, habár ezek többen voltak.

A fasiszmus növekvő veszélyével erősödött a népek kohéziója, ami elsősorban a JKISZ és a JKP érdeme. (Ez leginkább az ország demokratizálására, a szociális igazságtalanságok eltörlésére és az elnyomott tömegek jogainak követelésére vonatkozott, különös tekintettel az országnak a szabadságra és a függetlenségére való igényére, mégpedig egy új érték — a testvériség-egység — kikristályosodása révén.) A háború előtti időszakban a mozgalom konszolidálódik és egységesebb lesz, habár ez az egység inkább csak látszólagos alapokon nyugszik, s ellenzékként lép fel a fennálló helyzet és a politikai viszonyok képmutatásával szemben. Ami a legfontosabb: osztályméretei uralkodóvá válnak, hiszen egyre több a munkáskörnyezetből kinőtt ifjúsági mozgalmi szervező és JKISZ-aktivista. 1940-ben a JKISZ tagságának összetételében a fiatalok 45 százalékkal szerepelnek.

Az ifjúsági mozgalom antifasiszta irányvételének könnyebb megértéséhez elegendő megemlítenünk Spanyolországot, amely abban az időben a jugoszláv fiatalok haladó törekvéseinek és harcának igazi jelképévé vált. „A JKISZ a spanyol néppel való rokonszenv-tüntetések szervezője, arra törekszik, hogy a fiataloknak megmagyarázza: tulajdonképpen mi is történik Spanyolországban, adományokat gyűjtenek az ottani gyerekek számára, majd a szigorú rendőrségi ellenőrzés és a kormányhatározat — mely szerint, aki távozik az országból, az elveszti állampolgárságát — ellenére is sokan Spanyolországba szöknek, hogy fegyverrel harcoljanak a fasiszmus ellen. Egyes becslések szerint a nemzetközi brigádokban küzdő 1600 jugoszláv harcos fele az ifjúság soraiból került ki. Ezek tudatában voltak, hogy egyúttal hazájukat és a békét is védik, amelyet a fasiszta országok veszélyeztetnek.”²

A fiatalok mind Spanyolországban, mind pedig a többi antifasiszta akciók során a JKISZ platformjának szellemében igazolta magát, amit a legszembetűnőbben Ivo Lola Ribar foglalt össze: „Tudjuk, hogy a holnapért folytatott harcunk egységes és oszthatatlan, hogy nemcsak itt, hanem több ezer kilométerre a határon túl is háború folyik, mint ahogyan tudjuk, hogy az ellenségünk is egységes és oszthatatlan... Bebizo-

nyítani, hogy szeretjük a hazánkat és az emberiséget. — Bizonyítani, hogy ez egyazon szeretet, ez a mi feladatunk.”³

E harcon keresztül az ifjúsági mozgalom érvényre juttatta a fiatalság valamennyi rétegének törekvését, mindenekelőtt pedig a fiatal korosztály nemzeti érdekeit. Éppen ezért élcsapata — a JKISZ alkalmasnak bizonyult arra, hogy széles körben összevonja, közelebb hozza egymáshoz és megszervezze a fiatal hazafiakat, és viszonylag rövid idő alatt szoros egységbe tömörítse a jugoszláv ifjúságot. Történelmi jelentősége abban nyilvánul meg, hogy a párttal együtt felismerte a történelmi haladás irányvonalát, megértette a fiatalság törekvéseit és közös mozgalomba, egységes akciókba vonta őket, amely történelmi szükségletté érett, majd az ifjúság egységéért folytatott hosszan tartó és kimerítő harc folyamán nagyszabású ifjúsági mozgalommá vált.⁴ Ebből a mozgalomból nőtt ki később azok a forradalmárok is, akik döntő szerepet játszottak a népfelszabadító háborúkban és forradalmunkban. A fiatalok háború előtti antifasiszta egysége és az ifjúság új irányvétele híven tükröződik a március 27-i jelszavakban: Inkább háborút, mint paktumot! Inkább a sírt, mint a rabságot!, és hasonlók. Ha a társadalmi célok és akciók forradalmi érlelődését szakaszokra osztjuk, akkor a fenti periódus kezdetének mondható, a háborúban és a forradalomban való részvétel a második fázis; a harmadik pedig a háború utáni újjáépítéssel kezdődött és a sztálinizmussal való eszmei leszámoláson át egészen az 50-es évekig, vagyis az öngazgatás bevezetéséig tartott. Ekkor kezdődik a negyedik fázis — a jugoszláv szocializmus fejlődési irányelveinek sajátos meghatározása, a szocializmusépítés fennálló, sajátos kialakítása (belpolitikában az öngazgatás, külpolitikában az elnemkötelezettség és a kifejezett internacionalizmus).

Új jelképek és univerzális értékek

A második fázis jelenti az ifjúság közvetlen mozgósítását a teljesen új értékrendszerű orientálódásban. Ez esetben a társadalmi értékek gyökeres változtatásáról van szó, mert a háború, mint ismeretes, nemcsak felszabadító harc volt, hanem forradalmi átalakulás is. „A háborúnak kettős szerepe volt az értékrendszerű orientálódásban. Elsősorban: a munkásmozgalom vívmányait megismerte a nép, másodsor pedig megváltozott az előző korszak egyes értékeinek jellege és tartalma, mert a megszálló (s nemcsak az — B. Dz.) már eleve feltételezte a hagyományos értékek felszámolását, A polgárjogok és a keresztény normák a fasiszta terrorban értéküket veszítették. A hagyományos értékek helyébe a kollektívizmus, a szolidaritás, az önzetlenség és az áldozatkészség lép.”⁵ Emellett megerősödik a testvériség és egység szelleme, a mozgalom alapvető értéke a forradalmi célok elérésének előfeltétele.

A jugoszláv népeknek a háborúban vérrel áztatott testvérisége és egy-

sége, a mozgalom egyik legmaradandóbb vívmánya. A háború utáni országépítés egyetlen időszaka sem volt hatással ennek az értéknek a másfajta értelmezésére. A kutatások nagy többsége a különböző idősza-
kokban bizonyította a testvériség-egység értékének ilyen percepcióját.

A sajátosan ifjúsági vívmányok közül, amelyek közvetve kötődtek a forradalomhoz és a felszabadító háborúhoz, azok emelkednek ki, amelyek természetüknél fogva jellemzőek a fiatalokra. Az eszmei nevelés azonban alapjaiban megváltoztathatja a fiatalok tipikus jellemvonásait (elaragadtatás, hevesesség, állhatatlanság, robbanékonyság és spontaneitás) amit híven tükröz a haladó és a reakciós ifjúság részvétele a háborúban, természetesen — ellentétes oldalon. A fasiszta fiatalság divergens irányvételével szemben Tito elvtárs a következőkben látja a háborúban részvevő ifjúság erényeit:

„Az emberiség volt a legnagyobb erényük. Érdekes ez, sőt talán furcsán is hangzik — hiszen háborúról van szó.

Azt gondoltam, hogy egy olyan kegyetlen időszakban, mint a háború, s egy olyan súlyos háborúban, mint a miénk volt, a fiatalokban, a fiúkban és lányokban nem fejlődhet ki a humanitás. Később be kellett látnom, hogy tévedtem. Az ifjúság emberisége mindig magas fokon volt — mind a sebesültek mentésekor, mind pedig az egymás közti viszonyukban. Ez a párttevékenység sikereit tükrözte a fiatalság nevelésében. Pontosan fordított volt a helyzet a fasiszta ifjúsággal, amelyből a fasiszmus vérengző fenevadakat nevelt, s amit az usztasák és a megszállók példája is szemléletesen bizonyít.

Az emberiség, a bajtársiasság és a magas fokú erkölcsi tudat képezte a háborús idők fiataljainak legszebb erényeit.”⁶

Összegezőképpen: ebben a történelmi időszakban az univerzális értékek domináltak, de átvitt értelemben: az akkori feltételek között ezek fokozatosan a széles társadalmi rétegek szimbólumává váltak, egyidejűleg, a harc célját, jelképeit és uralkodó értékrendet is képezték (ezek a szimbólumok a leggyakrabban a következőkben nyilvánultak meg: nemzet, mozgalom, munkásosztály stb.). „A háborúban az ifjúság volt a mozgalom lelke. Ismeretes például, hogy harcunk során milyen szerepe volt a dalnak. A fiatalság magával vitte a harcokba óriási erejét, élni akarását, kezdeményezőkézségét, a haladás iránti törekvéseit. Ez a lendület magával ragadta a többieket is, s szinte elbűvölte partizánosztagaink harcosait.”⁷ Emlékezzünk csak Marija Bursacnak, az első néphősnőnek a példájára, aki dallal az ajkán halt meg, s ez a fiatalok jelképévé vált. „Harcunk megköveteli, ha elesünk, akkor is énekeljünk...”

A csoportos jelképek tehát, amelyek a katalizátor szerepét töltötték be, általában az ifjúsághoz kötődtek. Ezek tulajdonképpen a harcok és a forradalmi változások alanyát képezték. Ezenkívül mennyiségi és minőségi vonatkozásban hozzájárultak a forradalom utópisztikus céljainak a tényleges eléréséhez, miközben e céloknak valódi külsőt kölcsönözött. Fontos körülmény ez annak a nagy lelkesedésnek és frissességnek a meg-

értéséhez, amellyel az ifjúság szemmel láthatóan az eljövendő társadalmi értékek felé fordult. Ésszerű továbbá, hogy a szocializmus, mint új társadalmi rendszer közvetlen feladatként kristályosodott ki az emberek tudatában, méghozzá igen kézzelfogható formában.

A beérés harmadik fázisában, a háborút követő esztendőkből az ifjúság egyre tevékenyebben veszi ki részét hazánk újjáépítéséből, s közben háttérbe szorítja egyéni és sajátos szükségleteit. Mindent a megújulásért! — ez volt az akkori időszak jelszava. A fiatalok tudatában azonban újabb kérdések és dilemmák fogannak: adva van a szocializmus, egyre inkább megszilárdul, csak kevés a szakember, növekszik tehát az oktatás és továbbképzés igénye. A fenti folyamatokból azonban az ifjúság egyre inkább ki van rekesztve. Passzív szerepet szánnak neki, s így a „későbbi idők” tényezőjévé válik, melyek jelenlegi feladata csakis a tanulás.

Az ifjúság vívmányai és értékei háttérbe szorultak. Ezt a transzmissziós szerepet tulajdonképpen úgy kényszerítették rá az ifjúságra, bár az elégedetlen volt vele. Az általános társadalmi értékek: a szocializmus és minden, ami hozzá kapcsolódott (szociális jogok és igazság, önállóság . . .) megvalósult, vívmányaink érvényesülését azonban megzavarta Jugoszláviának a sztálini doktrínával való összeütközése.

Ilyen légkörben azután ismét elszakadnak egymástól a mozgalom univerzális és egyéni értékei, de a csoportos értékek még mindig a teljes szintézis egyensúlya felé haladnak: a kollektívizmus felé — amely az egységben, az egyéni és csoportidentifikáció magas szintjében, az egyenlőségben, a testvériség és egység elmélyítésében, az önzetlenségben, a függetlenségben, a szabadságban és az áldozatkészségben jutnak kifejezésre.

A társadalmi viszonyok totalitarizmusa, amely az ötvenes években valósággal szétrobban, az ifjúsági mozgalom új erőt szabadítja fel és visszaállítja a háború és forradalom fontos vívmányait. A fejlődés irányvonala egyébként a mozgalom autentikus értékeinek bizonyítására törekszik (a régi modellek mellőzése), amelyek közvetlenül kötődnek a demokráciához és az önigazgatáshoz, miközben a meglévő értékekből újakat akarnak fakasztani, mint például a testvériség-egység, a közösségi szellem, s a szocialista Jugoszláviához való ragaszkodás. Növekszik az egyén politikai gyakorlata iránti felelősségérzet, mivel az eddigi felülről jövő direktíva megszűnt, nem „gondolkodik” a dolgozó emberek helyett, azonkívül egyre több az iskolázott, különösen pedig a gyorsított eljárással kiképzett káder is.

A politikai működési terület különben csak egy összetevője volt az értékrendbeli átalakulásnak. A gazdasági helyzet és a meglévő viszonyok sokkal inkább hozzájárultak ehhez az átalakuláshoz, illetve előidéztek a régi viszonyok felbomlását. A jugoszláv fiatalság értékrendbeli beérésének negyedik fázisában történik a legfontosabb esemény: a gyárak és más intézményeket átadják a dolgozóknak. Ez azt jelenti, hogy megszűnik az állami tulajdon, s ezzel párhuzamosan fokozatosan gyengülnek

azok az alapok, amelyekre a bürokratizmus és a munkásosztály hatalmának etatisztikus elidegenítése épült.

Egyfelől a humanista eszmék terjednek, másfelől pedig a kifejezett gazdasági tevékenységnek és a gyorsított ütemű iparosításnak vagyunk szemtanúi, de ezenkívül nyilvánvaló az urbanizáció folyamata, a lakosság szociális alkotó és egyéb tevékenysége is.

Mindez megváltoztatja a társadalom összetételét, a feltételeket és értékmércéket. Az értékek skáláján a kommerciális tényezők foglalnak el kiemelkedő helyet, mindenekelőtt persze, a pénz, holott az általános alkotmányos és pártelvek azt proklamálják, hogy a társadalom alapvető és legnagyobb értéke maga az ember. A piacnak, mint a gazdasági törvényszerűségek szabályozójának a bevezetésével, s a társadalom öngazgatási szervezésének nem eléggé hatékony korrekciójával fokozódik a kollektív életnek az érintkezés csoportos (elvárt) normáinak, a műveltség színvonalának (mert a művelődés is a piacviszonyok szférájába tartozik), s a nevelési szemléletnek a felbomlása.

3. Az öngazgatás, mint új érték

Az ötvenes évektől kezdve jóval határozottabban kristályosodnak ki a (nem a direktíva, valamint az állam és a párt által kényszerített) globális társadalmi értékek, s az öngazgatás — kezdetleges formában ugyan — már sejteti a jugoszláv szocializmus új irányvételét. Párhuzamosan ezzel más rangsorolásba kerül: a szabadság, az önállóság, a testvériség és egység stb. Az utóbbiak még fokozottabb jelentőséget kapnak a kívülről jövő sztálinista nyomás sikeres leszámolásával. Ettől kezdve ezek az értékek nagyobb becsben állnak, mert bebizonyosodott, hogy szerencsésebb megoldást képeznek, mint ahogy a korábbi elképzelések sejtették.

Bebizonyosodott, hogy minden társadalmi válságra a fiatalok reagálnak a legérzékenyebben. A társadalom alapvető értékei körüli eltérésekben megnyilvánuló ingadozás a korosztály latens erejét az ilyen eltorzítások ellen kirobbanó tiltakozássá változtatta. Hasonló jelenségek voltak észlelhetők a nacionalizmus burjánzásának és egyéb szélsőséges törekvésének az idején, amelyek ellentétben vannak a testvériség-egység társadalmi értékeivel. A fiatalok állásfoglalásának és orientálódásának számos vizsgálata rámutatott a fontos társadalmi értékek és a pozitív érvényesülésük közötti korrelációra. A fordított irányú törekvések szabály szerint tanácstalanságot szülnek, sőt mi több nyílt ellenkezést váltanak ki.

Figyelembe véve az ifjúság szociális csoportosítását, első pillantásra nehéz megmagyarázni fiataljaink egyetértését, alapvető társadalmi vívmányainkat illetően. Biztos azonban, hogy a fiatalok saját környezetükben megközelítőleg azonos társadalmi helyzete feltételezte az említett irányvételt, habár az állásfoglalások (helyeslők és a bírálóak) egyes csoportok részéről különböző intenzitással jutnak kifejezésre.

Ha tudatában vagyunk: az alapvető társadalmi modell és érzékelése közötti kedvező korrelációnak, amely a testvériség-egység magas értékében, az öngazgatásban való részvételben, az erős nemzetköziségben nyilvánul meg, akkor miként magyarázzuk a fiatalok kisméretű elkötelezettségét, mi több tiltakozó magatartást? Mi az oka, hogy az ifjúságnak ez a hangulata és a meglévő potenciálja nem jut teljesebben kifejezésre mai fejlődésünkben?

„Szemmel látható, hogy a fiataloknak az öngazgatásban való nagyobb méretű részvételét objektív és szubjektív tényezők egyaránt befolyásolták. Ezzel kapcsolatban mindenekelőtt az öngazgatás és a társadalmi-politikai rendszer nagyobb méretű fejlődésének elmaradására, a fejlődésükben való egyoldalúságra, valamint a proklamált elvek lassú megvalósítására kell rámutatnunk. Úgyszintén az öngazgatás anyagi alapjainak tárgyilagosan vett hiányossága is akadályt gördített az öngazgatási tervek teljesítése elé, tehát a fiatalok nagyobb méretű részvétele is nehézségekbe ütközött.”

Tito elvtárs, a JKSZ IX. kongresszusán a következőkre hívta fel a figyelmet: „... a fiatalság nem szereti a társadalmi pangást, mindig valami újat keres, amelyben lendülete kifejezésre juthat”. A JKSZ X. kongresszusán is hasonlókra figyelmeztet, majd hozzáfűzi, hogy téves lenne az ifjúság tudatát idealizálni, s ellenállónak hinni a szocializmus nézeteivel és magatartásformáival idegen megnyilvánulásokkal szemben, annak ellenére, hogy a szocialista társadalomban növekszik és nevelődik.

Ha ezt a rövid visszapillantást a mai idők erőteljes eszmei és politikai akcióival szándékozzuk befejezni, akkor folytatnunk kell a jugoszláv forradalmárok legmértvőbb személyiségeinek megállapításaival: „Az ifjúságnak meg kell ismernie és tovább kell fejlesztenie forradalmi hagyományainkat, amellyel a fiatal korosztály összeköttetésbe léphet legszebb vívmányaival, melyek megszerzésében óriási szerepe volt az ifjúságnak is. S a forradalmi hagyományok ápolása egyúttal a hasonló korúak munkájának a megismerését is jelenti. Forradalmi vívmányaink kimeríthetetlen forrást jelentenek az ifjúság szocialista nevelésében. Népeink és nemzetiségeink testvériségének és egységének, a jugoszláv szocialista hazaszeretetének, az internacionalizmusnak, a harciasságnak és az áldozatkészségnek az erősítése továbbra is elsődleges feladat. (B. Dž. kiemelése)

Hogy a jugoszláv társadalom dicső hagyományaihoz való kötődés mennyire lesz hatékony, az nemcsak az ifjúságtól függ, hanem a körülményektől és társadalmunk szervezett erőinek a tevékenységétől. A fiatal tömegek szocializálásának és a politikába való bekapcsolásának a különféle tényezői nap mint nap változtatják jelentőségüket és értelmüket, s mindez hatással van a fiatalok tudatában döntő szerepet játszó társadalmi értékek megszilárdítására vagy megváltoztatására.

A globális közösségek keretein belül mindig kíválnak azok a közös jellemzők, amelyek a sajátosságot fejezik ki. Minden társadalmi típusban felfedezhetők bizonyos kulturális és társadalmi értékrendszerek, amelyek

a hagyomány és az alkotás összefonódásában jönnek létre. Ha a hagyomány hatása döntő befolyású, akkor az új értékek kevésbé észrevehetőek, illetve jelenlétük is elenyészőbb. Az öngazgatású társadalom szociális dimenzióit szintén a megfelelő társadalmi-gazdasági előrehaladás és az adekvát kulturális keretek víziójára alapozza.

Mivel az öngazgatású társadalom még alakulóban van, s egy állandó gyakorlati útkeresésben, kultúrája kifejezetten kétsíkú. Az első dimenzió a globális társadalom alaptípusának létrejöttéhez szükséges történelmi és hagyományos társadalmi-kulturális feltételekre vonatkozik, míg a másikat tulajdonképpen abból az eszményi vízióból merítjük, amely az úgynevezett öngazgatási munkakultúrából, életből, magatartásformából ered... „Végző soron két alapvető pozíció alakul ki: az egyik rokonszenvez az ósdi technológiával és a társadalmi viszonyokkal, érdekek fűzik a fentiek megőrzéséhez, a szociális státus quo megmaradásához, a másik pedig az ésszerű termelésre és a fejlett öngazgatási viszonyokra törekszik. Ezen felosztás tengelye érinti mindkét réteget, mint egységes egész, egyikük sem képezi sem az egyik, sem a másik törekvés hordozóját.”⁹ Ebben a megállapításban egyetértenek az öngazgatás aspektusait elemző tudósok is.

Ezeket a feltételeket figyelembe véve meg kell jegyezni, hogy éppen az öngazgatásban fejlődnek ki azok az erők, amelyek az „iparosodott társadalom előtti” hagyományok eszményképét alig vagy egyáltalán nem veszik figyelembe. A mai huszonévesek már az öngazgatás korszakában születtek, s a mai napig ebben a társadalomban tanultak és nevelkedtek. Éppen ezért a fiatalok a kulturális élet, a tevékenység és a magatartás új értékrendszerét hozzák létre. Eközben számolhatnak azzal az ellenállással, amely az egészen más körülmények között formálódott idősebb korosztály részéről nyilvánul meg. Ilyen értelemben elfogadható az az álláspont, hogy a mai ifjúság szemben áll az idősebb generációval, amely szerint a legfontosabb tennivalókon már túl vagyunk, s most már csak az elért vívmányokat kell megszilárdítani. A fiatalok érvényesülése azonban az új értékek — az öngazgatási rendszernek megfelelően — dialektikus felépítményében is kifejezésre jut.

Ezzel kapcsolatosan emlékeztetünk Veljko Vlahović figyelmeztetésére: „Éppen ezért az öngazgatás leginkább a fiatal korosztály részvételét igényli, mert ők felismerik majd benne az ifjúság forradalmi feladatait. Ifjúságunk az eddigi fejlődés és a haladó erők eddigi vívmányainak felhalmozódott, de kihasználatlan lehetőségei, valamint azon nehézségek között öröklődik, hogy sikeresen kilábaljon a jelenlegi társadalmi válságokból.”¹⁰ Hogy mennyire lesz eredményes a fiatalság az említett távolságok csökkentésében, az mindenekelőtt tudatának szintjétől és attól a készségtől függ, hogy milyen mértékben tekinti magáénak egy ilyen korszakalkotó programnak a feladatait, illetve, hogy lesz-e hozzá elegendő konkrét tudása (bizonyos elvonatkoztatási lehetőség is).

A jugoszláv elmélet eddig elmaradt a viharos politikai gyakorlat mö-

gött. Paradoxonnak tűnik, hogy a tudomány nem képes követni a történeteket, arról pedig ne is beszéljünk, hogy az öngazgatású társadalom új utait és irányait miként sejteti. Így például már az Öngazgatók II. kongresszusán felvetődött az öngazgatási képzés szorgalmazása „... az összes oktatási intézmény programjában, kezdve az általános iskolától az egyetemig és a felnőttképző intézményekig”. Még mindig nem tudunk azonban eleget tenni ennek a sokat hangoztatott feladatnak.

Másfelől az úgynevezett marxista oktatás, a politikai iskolák és az öngazgatási klubok tantervei gyakran általános problematikát taglalnak, „tartalom nélküli témákat”, a hallgatók kezébe pedig sokszor kétes értékű kézikönyvek kerülnek, s ezek esetenként felesleges dilemmák elé állítják őket. Az elméleti-politikai általánosításban a valóság vagy a pillanatnyi körülmények kritikátlan átültetése ugyanolyan káros, mint a lényeges kérdések helytelen értelmezése. Veljko Vlahović az elméleti-politikai munkának ezt a betegségét úgy tüntette fel, mint az illúziók sajátos tükröződését, s közben utalt arra, hogy olyan kommunistákat kell nevelnünk, az iskolákban és másutt is, akik a társadalom hosszú távú célkitűzéseivel összhangban bírálónan felméri a saját társadalmi tevékenységüket is.

A fiataloknak az öngazgatásban való részvétele lehetővé tette az ifjúság széles körű aktivizálódását a politikában. Másfelől, a fiataloknak az általános társadalmi haladás iránti kifejezett érdeklődése lehetővé tette az alapvető értékek eltolódását, amelyek egyébként uralkodóvá váltak tudatában is. A korábbi osztályhovatartozás, amely többnyire régi mérceken alapult, egyre kisebb szerepet játszik, mivel az ilyen hovatartozás túlhaladottsága már szemmel látható. Éppen ezért már nem beszélhetünk olyan értékekről, amelyek ma csak a fiatal korosztályra jellemzőek, mint ahogy nem említhetünk olyan sajátos társadalmi értéket sem, amely az ifjúságra nem vonatkoztatható.

4. Ifjúsági értékskálák

Az ilyen értékek explicite felsorolása több okból is lehetetlen. Először is nincsenek adva az egyéni értékek, amelyek meghatározzák az életmód és alkotás szempontjait, különösen a társadalmi élet területén. Másodsor, az összes kutatások rámutatnak, hogy a fiatalok egyes kategóriáinak helyzete, kulturális értékei és törekvései különbözőek, ami tulajdonképpen a kulturális-történelmi körülmények szükséges következménye. Harmadszor: a fiatalok egyes kategóriáinak értékbeli eltolódása és törekvéseinek megváltozása tulajdonképpen életfeltételeik alakulásának, vagyis a „haladásért való tevékenységük közepette jön létre”.

Tekintettel, hogy az ifjúság egyre inkább a társadalomban végbemenő folyamatok felé fordul, s közben olyan sajátos környezetben él, amely lehetővé teszi a szűkebb normák és egy kulturális színvonal elérését, (ame-

lyek gyakran viselhetnek magukon helyi, „osztály”, körzeti, vagy nemzeti jellegűt), csak egyedül azokat az általános értéknívókat lehet kiválasztani, amelyekhez a fiatalok különféleképpen viszonyulnak, miközben törekvéseik a kívánt vagy a valóságos értékek birtokba vételéhez kötődnek.

Az első szintet, az úgynevezett általános társadalmi értékek képezik, amelyet csak globális társadalmi szinten lehet kielégíteni, s ezek többékevésbé minden kategória számára elfogadhatók. Ezek az értékek a legivontabbak, de eléggé világosak ahhoz, hogy a fiatalok állást foglaljanak velük kapcsolatban. Jugoszláv viszonylatban ezt az értéket kétségkívül az öngazgatás képezi, s mindaz, ami belőle adódik: társadalmi, kulturális, gazdasági és politikai téren.

Elválaszthatatlan összetevői az elnemkötelezettség, valamint a testvériség és egység. Éppen ezért nem választjuk el őket egymástól, habár ezt feltételesen megtehetnénk.

A következő csoportot a saját környezet alapértékeinek birtoklására irányuló vágy és az érvényesülés alkotja. Ezek nem állnak mindig közvetlen kapcsolatban az első csoporttal, de ennek törekvései jóval határozottabbak és közelebb állnak az élethez. Végül, a harmadik csoport az egyéneknek abból a lehetőségéből fakad, amely az életben való érvényesülésüket meghatározza. Itt mindenekelőtt a pályaválasztásról van szó, s az ezt kísérő törekvésekről, amelyből a munka, a tevékenység és az egyes foglalkozások el- és felülbíráltása is adódik.

Természetesen van egy sor egész más (kulturális, vallási, szakmai stb.) aspiráció és értékirányvétel, de ezek részletes tanulmányozásához jóval több adatosság és tárgyi ismeret szükséges. Ez alkalommal részletesen foglalkozunk a jugoszláv társadalom legnagyobb, globális értékének rögzítésével és felfogásával — az öngazgatással.

Az ifjúság szociális ténykedésének legfontosabb dimenziói a jelenlegi viszonylagos jólétben szoros összefüggésben állnak a fiatalság értékeivel és értékorientálódásával. Úgy vélem, most felesleges bizonyítani, melyek társadalmunk legfontosabb értékei. Ezek egyébként határozottan jutnak kifejezésre azokban a kutatásokban, amelyeket a fiatalság körében végeztek és végeznek. Az öngazgatást az első és legfontosabb értéknek jelölik meg. Tekintettel, hogy ezúttal az ifjúságról van szó, tehát a fontos értékek és a velük kapcsolatos tények érvényesítésének egybehangolásáról kell beszélni.

5. Öngazgatás, mint tapasztalat

Az öngazgatást értéknek, de tapasztalatként is megjelölhetjük, ha az öngazgatásról, mint ideális konstrukcióról, eszmei vízióról beszélünk, ugyanakkor gyakorlat is, amelyben a fiatalok a fogyatékoságok ellen küzde, e fontos érdeknek a harcosává válnak.

Természetes jelenségként a fiatalok olyan helyekre pályáznak, amelyeken legnagyobbak az érvényesülési lehetőségek. Ezek tehát azok a lehetőségek, amelyek adva vannak, s amelyeknek többé-kevésbé tudatában vagyunk. Másrészt adva van a valóság is, amely gyakran igen kegyetlen, s eltér az általános modelltől, az olyan értéktől, melyet az emberek elképzelnek, megértenek, kívánnak stb. Ez a valóság leginkább azoknak a fiataloknak a tudatában tükröződik, akik valamilyen módon hátrányos helyzetbe kerültek, tulajdonképpen ez képezi az egyik legfontosabb kérdést is. Eddig a munkásfiatalság szociális vonatkozásban két okból került hátrányos helyzetbe. Először is azért, mert mindig „mellékvágányra” szorították. (Igazolják ezt a kutatási eredmények, a politikai viták és hátrózatok. Ez utóbbiak közül legfontosabbak a SZISZ kongresszusain és a JKSZ III. konferenciáján jóváhagyottak.) Tehát kétségtelen, hogy a fiatalság e kategóriája hátrányos helyzetben volt, s még ma is bizonyos mértékben ilyen helyzetben van. Egyfelől sokat vár az öngazgatástól, a valóságban azonban sok kérdésben habozik, s ez oda vezethet, hogy tudatában esetleg megtörik ez az érték, s nem úgy fogja fel, ahogyan azt kezdetől fogva tette. Egyes csoportok külön és közvetlenül, sőt egzisztenciális értelemben is szembe találják magukat az öngazgatással, mint például a munkások. Éppen ezért egyes kutatások nagyobb fokú „kritikusságot” írnak a munkásfiatalság számlájára, mint az egyetemista vagy középiskolás fiatalokéra,¹¹ ez azonban csak a dolgok téves megnevezésének verbális kifejezése. Nevezetesen: ha a fiatal munkás bírálja az öngazgatástól való eltérést (a munka és a munka eredményének díjazását, vagy a tehetség és tudás semmibe vevését, s ezzel szemben a munkakör jelentőségének eltúlozását), ezzel ő még nem foglal állást az öngazgatás ellen.

A munkásfiatalság ugyanis a munka folyamatában, tehát az egzisztenciális feltételek között fontos társadalmi értéket valósít meg — az öngazgatást, amit nem lehet az egyetemista és középiskolás fiatalságra vonatkoztatni. Az egyetemistáknak és tanulóknak nem kell részt venniük az öngazgatásban, s ez nem lesz kihatással anyagi helyzetükre és egzisztenciájukra. A dolgozóknál azonban ez közvetlen és nem mellékes, hogy sikerül-e valóra váltani az öngazgatás alapelveit, (a munka szerinti díjazást, a készség és hozzájárulás valódi értékelését).

Véleményem szerint ehhez a jelenséghez fontos az eszmei felkészítés és képzés az öngazgatásban. A munkásfiatalság például sok ellentmondással találkozik, s ha nem képes ezeket megmagyarázni, akkor természetesen tanácstalanná válik. Ha egyes problémákat nem úgy értelmez, mint múlandó, átmeneti gondot, mint a társadalmi-gazdasági fejlődés adott helyzetét, vagy mint sajátos körülményt, hanem a rendszer jellemzőiként általánosítja őket, akkor ez gondba ejtő meg nem értést jelent.

Az öngazgatási képzés célja tehát a tudatos, kritikus és jól tájékozott személyiség kialakítása. Lenin figyelmeztetett, hogy „munka, harc nélkül, a kommunizmusnak a kommunista tartalmú brosúrák és művek ál-

tal való ismerete nem ér semmit, mert az meghosszabbítaná az elmélet és a gyakorlat közötti régi elszakadást, azt, ami a régi burzsoá társadalom legvisszatartóbb jellemzője volt.

Még veszélyesebb volna — folytatja Lenin —, ha csak a kommunista jelszavakat fogadnánk el. Ha ezt a veszélyt nem fedeznénk fel idejekorán, s egész munkánkat nem irányítanánk erre a veszélyre, akkor a félmillió ember, fiú és lány, akik ilyen képzés után kommunistának vallanák magukat, óriási kárt okoznának a kommunizmusnak.” Vagy: „... ha például egy kommunista a megkapott kész határozatok alapján a kommunizmussal dicsekedne, s nem végezne komoly, nehéz és nagy munkát, s nem kerülne olyan körülmények közé, amelyek megkövetelik a kritikai hozzáállást, az ilyen kommunista igen szánalmas volna. Az ilyen felületesség kimondottan veszélyes lenne.”¹² Nem szabad tehát megfélemlenünk a forradalom kiváló képviselőinek ilyen jellegű intelmeiről.

6. Önigazgatás és fogyasztói mentalitás

A felsorolt globális társadalmi értékeknek megfelelő kulturális, eszmei, erkölcsi és egyéb értékekre kellene épülniük, amelyek gyakran megvalósulásuk előfeltételeként jelentkeznek. Mi azonban ma az értékrendbeli nyugtalanság egy fajtájával nézünk szembe: a régi, hagyományos értékek és erkölcsi normák felbomlottak, újakat pedig még nem hoztunk létre.

Egészen bizonyos, hogy a fiatalok világában a hedonista hozzáállást a tömegkommunikációs eszközök áradata, a különféle giccs és olcsó pornográf irodalom tette lehetővé, s ezt nem követte komolyabb közelítés a társadalom részéről (iskolák, nevelési-oktatási intézmények). Ugyanakkor ehhez a fogyasztói pszichológia is hozzájárult, amely az „angolkóros” bőség társadalmára alapozódott (a mi balkáni kultúránk feltételei mellett). Ennek a légkörnek szükségszerű következménye az elidegenült, az önelégült (ha ehhez megvannak a feltételei) vagy a teljesen levert, lehangolt, a magába zárkózott, a saját bőségébe és a könnyű szórakozásba temetkező személyiség. Korábban pl. igen fejlettek voltak az amatőr versenyesek, a tömegsport, amely mindenekelőtt a lelkesedésen alapult, nem pedig a nagyjelentőségű nemzetközi eredményekre törekedett. Az alapvető felszerelés hiányát az óriási lelkesedés, s a fiatalok versenyszelleme pótolta. A sport az ifjúság számára elsősorban szórakozási lehetőség és kohéziós kapocs volt.

A sport többé nem tömeges szórakozás. Ellenkezőleg a könnyű és gyors gazdagodás eszközévé vált. A sportviszonyok, mint a szórakozás és rekreáció más szféráiban, professzionálódtak, s megváltozott a jellegük és szerepük. A fiatalok óriási tömege a „sportszórakozást” csak passzív szemlélőként figyelheti, nézheti a különféle mérkőzéseket, de nemigen vehet részt bennük. Nézheti, illetve hallgathatja a különféle sportközve-

títéseket, s olvashat az élsportolók keresetéről és kényelmes életéről... A tömegtájékoztató eszközök egyik napról a másikra a sportolókból csillagokat csinálnak, s eközben a fiatalokban, akiknek még „labdába rugni” sincs alkalmuk, elhintik a könnyű életről, fényűzésről alkotott hamis elképzeléseket.

Ez alkalommal nem foglalkozunk az értékrendbeli irányvétel más formáival (e tanulmány jellegéből és rendeltetéséből adódóan), amelyek a mai időben pozitív reakcióként jelentkeznek a társadalom politikai tényezőinek megnövekedett hatékonyságára, levonunk azonban néhány megállapítást, amelyeknek objektív alapjuk van és amelyek még nyilván hosszú ideig érvényesek lesznek.

Az első megállapításunk a jugoszláv társadalom globális értékére, az öngazgatásra vonatkozik.

A második a kulturális-történelmi kontextushoz kapcsolódik és a fiataloknak a társadalomhoz való egyenkénti és egyéni viszonyváltozását jelöli. Míg a háborút követő időszakban a fiatalok a társadalom felé fordultak, amelyben alkotóként tevékenyen részt vettek (ismeretes, hogy a harcosok — aktivisták — nagy többsége éppen a fiatalok közül került ki), a mai, korszerű társadalomban a kifejezett individualizmus és az áldozatkészség kevésbé észlelhetők. Ennek a helyzetnek a következménye a szociális tétlenség, ebből pedig az ifjúság kisméretű aktivitása, s a társadalomra való hatásának csökkentése következik.

Itt a jelenség újabb szempontját fedezzük fel: a lakosság értékei a társadalom fogyasztói értékei felé tolódnak. A mi feltételeink között a fogyasztói mentalitás rombolóan hatott a hagyományos értékekre, amelyek a fiatalok tudatában hosszú időn át bizonyos értelemben dogmák voltak. S itt elérkeztünk ahhoz a témához, amely egy terjedelmes vizsgálódás, kutatás tárgyát képezi.

Fordította *Kisimre Ferenc*

Ideje, IX. évf. 5. szám.

Jegyzetek

- ¹ A meglévő adatok szerint az elbocsátottak 42%-a 22 évesnél fiatalabb volt. (Vesd össze: Antun Petak: Društveni procesi i vrednote mladih, zbornik: Marksizam i marksističko obrazovanje danas, Zagreb, 1973., 97. o.)
- ² Miroљub Vasić: Borba za jedinstvo omladine u Jugoslaviji od 1936. do 1941. godine, zbornik: Omladina u antifasističkom pokretu Jugoslavije 1936—1945., 21. oldal.
- ³ Mladost, 5. szám, 1939 februárja.
- ⁴ M. Vasić: az idézett mű, 25. oldal.
- ⁵ A. Petak: az idézett mű, 99. oldal.
- ⁶ Tito az ifjúságról, Mladost, Beograd, 1974., 99. oldal.
- ⁷ Ugyanott, 30. oldal.

- ⁸ M. Pecujlić: A jövő, amely már megkezdődött (Tudományos-műszaki forradalom és az öngazgatás), Beograd, 1969.
- ⁹ Tito a JKSZ X. kongresszusán, zbornik: „Deseti kongres SKJ”, Beograd, 1974., 55. oldal.
- ¹⁰ Veljko Vlahović: Forradalom és alkotás, BIGZ, 143. oldal.
- ¹¹ Összehasonlítani Ivan Siber kutatásainak eredményeit: A fiataloknak az egyes eszmei-politikai problémákra vonatkozó álláspontjai, zbornik: „Društvo, revolucija, omladina”, Zagreb, 1969. Fel lehet még használni a „Gledište” (1—2/78) című folyóiratban megjelent vitákat, a következő témára: A fiatalok értékei és értékírányvétele.
- ¹² V. I. Lenin: Válogatott művek XVI. könyv, Beograd, 1960., 7—14. oldal.